

KS. KAZIMIERZ RULKA – WŁOCŁAWEK

KSIĘGOZBIÓR ADAMA CHODYŃSKIEGO NA PODSTAWIE MATERIAŁÓW ZACHOWANYCH W BIBLIOTECE SEMINARIUM DUCHOWNEGO WE WŁOCŁAWKU

Wśród zbiorów książek jako warsztatów pracy, które w XIX wieku tworzyli do swoich – ale nie tylko swoich – potrzeb pracownicy nauki i literatury¹, znajduje się także księgozbiór Adama Chodyńskiego (1832-1902) – prawnika, poety, dziennikarza i historyka Kalisza². Miał on – według świadectwa swego młodszego brata, ks. Stanisława Chodyńskiego – „obfity księgozbiór”³. Jest to wypowiedź jak najbardziej miarodajnego świadka w tej sprawie. Ks. Chodyński – sam posiadający znaczący księgozbiór, tworzony wspólnie z bratem, ks. Zenonem⁴ – utrzymywał z Adamem bliskie kontakty rodzinne i naukowe, a ponadto przejął część jego księgozbioru dla biblioteki seminarialnej we Włocławku i jako faktyczny bibliotekarz seminarialny otrzymane książki notował w sporządzanych przez siebie katalogach zbiorów seminarialnych. Gromadzenie książek i opieka nad nimi były rodzinną pasją Chodyńskich⁵.

Ten „obfity” księgozbiór Adama Chodyńskiego w znacznym stopniu został rozproszony. Jednak z różnych źródeł udało się poznać jego zasób w około

¹ Zob. J. Szociński, *Domowy świat książek. Wybrane księgozbiory polskie w XIX wieku*, Kraków 2000.

² Zob. S. Dybowski, *Chodyński Adam*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 376-377 (tamże bibliografia przedmiotowa); A. Wędkiewicz, *Chodyński Adam*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 106-107; E. Polanowski, *Adam Chodyński – historyk Kalisza*, „Rocznik Kaliski”, 22 (1990) s. 11-19.

³ Zob. S. Chodyński, *Seminarium włocławskie*, Włocławek 1904, s. 287-288.

⁴ Zob. K. Rulka, *Księgozbiór księży Chodyńskich w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie”, 3(2000) s. 418-438.

⁵ Oprócz wymienionych braci Adama, Zenona i Stanisława (ur. 1836), zaczął gromadzić książki także najmłodszy ich brat, Bolesław Benedykt (ur. 1840 r.), ale nie wiadomo, czy w pasji tej wytrwał. Księża Chodyńscy pisali o nim: „Zbiera podobno bibliotekę na wielką skalę i staje się bibliomanem, bo nie wierzymy jeszcze, aby mógł być bibliofilą i literatem” (BSWł, Zbiór A. Chodyńskiego, [listy z lat 1867-1903], list Z. i S. Chodyńskich z dn. 10 IV 1867 r.).

50%. Warto go przedstawić bliżej jako warsztat naukowy XIX-wiecznego prawnika i historyka amatora.

PODSTAWA ŹRÓDŁOWA

Podstawą niniejszego opracowania jest przede wszystkim zachowany fragment księgozbioru Adama Chodyńskiego. Z jego bogatego zbioru książek, który liczył na pewno ponad tysiąc woluminów, zachowało się do dziś w zbiorach biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku 245 pozycji bibliograficznych (dwa rękopisy, 150 poz. w starych drukach i 92 poz. w drukach nowych)⁶ – w 155 woluminach, w tym 2 rękopisy⁷, 49 woluminów starych druków⁸ i 105 woluminów druków nowych⁹. O znacznej przewadze ilości pozycji nad woluminami w starych drukach zadecydowały trzy kłocki (Biblioteka Seminarium Włocławskiego (dalej: BSWł) XVI.F.4014-27, XVIII.Q.3566-91, XVIII.F.5627) zawierające w sobie od kilkunastu do kilkadziesiątu pozycji bibliograficznych.

A więc to, co zostało, to na pewno znikoma część księgozbioru Adama Chodyńskiego. Więcej o zasobie jego księgozbioru można dowiedzieć się przeszedłszy zapisy proveniencyjne w sporządzanych na przełomie XIX i XX w. fragmentarycznych katalogach biblioteki seminarium duchownego. Odnaleziono w nich 369 zapisów (386 pozycji bibliograficznych) – w 503 woluminach – przy których zaznaczono, że pochodzą od Adama Chodyńskiego. Trzeba jednak pamiętać, że opisy, z zaznaczonymi proveniencjami, miało zaledwie ok. 11 tys. dzieł z ówczesnego zasobu biblioteki seminaryjnej. Książki Adama Chodyńskiego w tej części zbioru seminaryjnego stanowiły ok. 3%.

⁶ Należy zatem poprawić przybliżone dane liczbowe podane w: K. Rulka, *Personalne księgozbiory historyczne w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 65 (1996) s. 383.

⁷ Sygnatury: BSWł ms 269, 589.

⁸ Są to pozycje o następujących sygnaturach (przy dziełach wielotomowych w nawiasie podano ilość woluminów): XVI O 503, 1639, Q 3618, F 4013-27, 4099, 4214; XVII O 575, 3146, 3175, 3299, Q 1272-73, 1655, 1805, F 8450; XVIII O 113, 202, 520-23, 626, 842, 885, 1001, 1088, 1293, 2083(2), 2147, 2198, 2220, 2221, 2222, 7469, 7910, 8656, 9363, 9460, Q 3377, 3566-91, F 5627, 5675, 5682-83, 5765; **Dublety**: XVII pol. Q 33, XVII obce O 441, XVIII pol. O 757, 991, 1106, 1365, Q 516, F 195.

⁹ Pozycje o sygnaturach (przy dziełach wielotomowych w nawiasie podano ilość woluminów): I 7, 112, 121(2), 139, 151, 158, 159, 206, 212, 236(2), 243, 355, 366, 429/2, 447, 503(2), 562(2), 572, 579, 580, 673, 679(2), 715, 770, 904, 1072, 1228, 1230, 1231, 1240, 1255, 1269, 1272, 1289, 1290, 1403, 1411, 1416, 1419, 1475, 1525, 1526, 1532, 1541, 1544, 1652, 1915, 2157, 2677, 2910, 3407, 3414, 3589, 3668, 4609, 8055, 8103, 14781, 15489, 23557; II 43, 48, 120, 405, 460, 477, 490/2, 596/1, 640, 714, 718, 742, 881, 1014, 1175(2), 1296, 1440, 1601, 2109, 2353/2, 2377, 2563, 2570, 5947(4), 7076, 7241, 7493; III 12, 906; **czasopisma**: „Dziennik Praw”, t. 2 (1817), 11(1827), 20 (1837), dodatki. (1838), 58(1861) – 5 wol., „Themis Polska” 1828-1829 – 2 wol.

Gdyby w pozostałej części księgozbioru seminaryjnego książki Adama stanowiły taki sam procent, można by spodziewać się, że w ok. 50-tysięcznej wówczas bibliotece było ich ok. 1500 woluminów.

Z książek Adama Chodyńskiego notowanych w katalogach seminaryjnych z przełomu XIX i XX wieku udało się obecnie odnaleźć zaledwie 74 poz. w 65 wol. (pozostałe pozycje znajdujące się obecnie w bibliotece seminaryjnej nie są notowane w tych katalogach). Znaczyłoby to, że zachowało się z nich zaledwie ok. 13%. Gdyby zatem przyjąć, że zachowane obecnie 155 wol. książek Adama Chodyńskiego, to ok. 13% całości jego zbioru, to całość ta powinna wynosić ponad 1100 wol. W jednym i drugim przypadku otrzymujemy zatem wartości przybliżone.

Wyliczenia te odnoszą się jedynie do tej części księgozbioru Adama Chodyńskiego, która została przekazana do biblioteki seminaryjnej we Włocławku. Cały księgozbiór, jako warsztat pracy prawnika i historyka, musiał być większy, gdyż niewielkie ówczesne księgozbiory Kalisza nie mogły sprostać jego zainteresowaniom badawczym¹⁰.

W sumie udało się zidentyfikować (na podstawie zapisów w katalogach i zachowanych egzemplarzy) 556 pozycji w 587 woluminach (w tym 75 woluminów starych druków) z księgozbioru Adama Chodyńskiego¹¹.

GROMADZENIE KSIĄŻEK

Pierwszą datą na pieczętkach, którymi Adam Chodyński znaczył swoje książki, jest rok 1857. Zdaje się to wskazywać, że on sam uważał, iż gromadzenie księgozbioru rozpoczęło się u niego w tym właśnie roku. Zachowane pozycje wskazują jednak, że Chodyński zaczął systematycznie gromadzić książki¹² przynajmniej o rok wcześniej. Dwa tomy „Dziennika Praw” [t. 11 (1827), t. 20 (1837)] mają obok podpisu właściciela i miejsca (Kalisz) datę: 3 XII 1856¹³.

Zasadniczo księgozbiór Adama Chodyńskiego został zgromadzony w dwóch miejscach: w Warcie, gdzie Chodyński pracował w latach 1856-1865, oraz w Kaliszu, gdzie spędził niemal całą resztę życia.

¹⁰ Por. K. Wałczak, *Alfons Parczewski – historyk i kaliszanie*, „Rocznik Kaliski”, 22 (1990) s. 28.

¹¹ Ich spis, sporządzony w 1999 r., znajduje się w archiwum Biblioteki Seminaryjnej we Włocławku.

¹² Jakież książki, przynajmniej podręczniki, musiał Adam Chodyński posiadać w latach szkolnych, ale nie ma żadnego ich śladu w sporządzonych spisach.

¹³ Wydaje się, że niektóre dzieła o tematyce prawniczej mógł Adam Chodyński otrzymać od swego ojca, Feliksa, który też był prawnikiem, ale jego podpisu na żadnej z książek w bibliotece seminaryjnych nie spotkano.

Pierwsza zachowana książka, która została nabyta w Warcie, ma wypisaną ręką Adama Chodyńskiego na wyklejce datę: 24 marca 1858 r. i numer: 4 (wypisany ręcznie), który potem został przekreślony i dopisany obok numer: 1¹⁴. Książka nabyta 9 września 1858 ma już numer 67. Te pisane ręcznie numery kończą się w zachowanym zbiorze na liczbie 626¹⁵ i zdają się wskazywać, że przynajmniej tyle pozycji (poszczególne woluminy pozycji wielotomowych otrzymywały ten sam numer z kolejną literą alfabetu) zgromadził Adam Chodyński w czasie swego pobytu w Warcie.

Do tego należy prawdopodobnie doliczyć książki, które noszą wcześniejsze znaki własnościowe klasztoru bernardynów w Warcie¹⁶. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie, kiedy Adam Chodyński wszedł w ich posiadanie; klasztor warski został w 1864 r. wyznaczony przez władze moskiewskie na konwent etatowy, a zamknięty w 1868 r.

Wyjeżdżając z Warty, Adam Chodyński musiał posiadać już znaczny księgozbiór, skoro wspomina, iż na przeprowadzkę, także przewiezienie książek, do Kalisza na przełomie maja i czerwca 1865 r. musiał poświęcić sporo czasu¹⁷.

W Kaliszu Adam Chodyński powiększał zasób książek głównie przez zakupy. Dokonywał ich m.in. w najbardziej znanej w XIX w. (działającej od 1846 r.) kaliskiej księgarni Henryka Hurtiga (1819-1873)¹⁸, jak o tym świadczą ślady na pozostałych książkach¹⁹. Spotyka się też książki z pieczętkami firmowymi księgarni Juliusza Mitwocha²⁰, działającej w Kaliszu w latach 1863-1882²¹, a także księgarni warszawskiej Altenberga i Robitscheka²², której Mitwoch był w Kaliszu przedstawicielem²³. Książki noszące pieczęcie Księgarni Nowej w Kaliszu²⁴ pochodzą prawdopodobnie nie z samej księgarni, ale z prowadzonej przez nią czytelnicy²⁵, o czym zdają się świadczyć typowe dla niej naklejki z żółtego papieru na grzbietach²⁶; „wyglądają” one spod niebieskich naklejek Chodyńskiego.

¹⁴ Zob. zapis własnościowy na książce L. Maimburga, *Historia o krucjatach*, t. 2, Poznań 1768 (sygn. BSWł dubl. XVIII pol. O.757).

¹⁵ Na poz. BSWł XVIII.O.1293.

¹⁶ Są to następujące pozycje, wszystkie szesnastowieczne: BSWł XVI.O.1639, Q.3618, F.4214.

¹⁷ Archiwum BSWł, Pamiętnik Adama Chodyńskiego, 1865, 30 maja.

¹⁸ Zob. E. Polanowski, *Z dziejów księgarni i czytelnicy kaliskich w XIX i na początku XX w.*, „Rocznik Kaliski”, 13 (1980) s. 26-27, 44; tenże, *Życie literackie Kalisza 1870-1907*, Warszawa 1987, s. 94-95.

¹⁹ Por. pieczętki firmowe na pozycjach: BSWł I 1915, II 718, 1296, III 906.

²⁰ Zob. poz. BSWł I 2677, II 1440.

²¹ Zob. Polanowski, *Z dziejów*, s. 27, 44; tenże, *Życie literackie*, s. 95-96.

²² Zob. odbicie pieczęci firmowej na poz. BSWł II 1601.

²³ Zob. Polanowski, *Z dziejów*, s. 27; tenże, *Życie literackie*, s. 95.

²⁴ Zob. poz. BSWł XVIII.O.842, 885; I 139, 151.

²⁵ Zob. Polanowski, *Z dziejów*, s. 26, 33, 44; tenże, *Życie literackie*, s. 93-94.

²⁶ Podobne naklejki spotyka się na oprawach w księgozbiore ks. Stanisława Chodyńskiego.

Poza tym są ślady wskazujące na zakupy książek poza Kaliszem, np. w Warszawie (1859 r.²⁷, 1861 r.²⁸, 1865 r.²⁹), m.in. u S. M. Merzbacha³⁰; Wrocławiu (1870 r.)³¹ i Kołobrzegu (1872 r.)³².

Adam Chodyński przy gromadzeniu książek korzystał także, na zasadzie wzajemności, z pomocy swoich braci księży Zenona i Stanisława Chodyńskich³³. Wspierali go ponadto w tym dziele znajomi i przyjaciele, np. Cezary Biernacki³⁴.

Wśród książek pozostałych po Adamie Chodyńskim znajduje się katalog książek z historii i nauk pomocniczych, będących na składzie u Brockhousa w Lipsku³⁵, w którym zaznaczono wiele książek wydanych we Wrocławiu, a także dotyczących Śląska, ale żadnej z nich nie ma w zidentyfikowanej części księgozbioru³⁶.

W zachowanym fragmencie księgozbioru Adama Chodyńskiego 32 pozycje noszą ślady, które wskazują, że przedtem książki te należały do innych właścicieli. Można domyślać się, że dostały się one w ręce Chodyńskiego albo przez zakupy w antykwariatach albo jako dary od różnych osób. W ten sposób musiało się dostać do jego księgozbioru m.in. 75 woluminów starych druków (z XVI w. – 9, z XVII w. – 16, z XVIII w. – 50).

Wśród darów wyróżniają się trzy otrzymane od znanych osobistości. Pierwszy to przekład na język rosyjski z dzieł Mickiewicza³⁷, który Chodyński otrzymał w podarunku od księcia Mikołaja Golicyna w Kaliszu 13 stycznia 1870 r. Drugi to rozprawa Karola Estreichera³⁸, którą otrzymał od autora w Krakowie 12 VII 1871 r. Niestety żaden z tych darów nie ma odręcznej

²⁷ Zob. zapis na poz. BSWI I 366.

²⁸ Zob. zapis na poz. BSWI II 43.

²⁹ Zob. zapis na poz. BSWI dubl. XVIII pol. O.1106.

³⁰ Por. BSWI, Zbiór A. Chodyńskiego, [listy z lat 1867-1903], list S. M. Merzbacha z dn. 20 III 1867 r.

³¹ Zob. zapisy na poz. BSWI II 2109, 2570.

³² Zob. zapis na poz. BSWI I 1240.

³³ Tak np. bracia obiecali przekazać Adamowi opracowanie Cesare Cantu, *Historia powszechna*, t. 1-11, Warszawa 1853-1857 (por. BSWI, Zbiór A. Chodyńskiego, [listy z lat 1867-1903], listy Z. i S. Chodyńskich z dn. 20 I, 7 i 20 V 1867 r.)

³⁴ Por. BSWI, Zbiór A. Chodyńskiego, [listy z lat 1867-1903], list C. Biernackiego z dn. 20 VI 1871 r.

³⁵ *Verzeichniss einer Sammlung von Werken aus dem Gebiete der Geschichte und deren Hilfswissenschaften. Vorräthig auf dem Lager von F.A. Brockhaus' Sortiment und Antiquarium in Leipzig*, Leipzig 1866 (sygn. BSWI II 2563).

³⁶ Chodyński miał jednak pewnie jakieś zainteresowania Śląskiem, ponieważ w jego księgozbiorze znajduje się osiem innych pozycji o tej tematyce.

³⁷ *Perevody iz Mickeviča* N. Berga, Varšava 1865 (sygn. BSWI II 7493). Egzemplarz ma dedykację tłumacza dla księcia M. Golicyna, datowaną w Warszawie 10 lutego 1869 r.

³⁸ K. Estreicher, *Günter Zainer Świętopelk Fiol*, Warszawa 1867 (sygn. BSWI II 7241).

dedykacji ofiarodawcy; o fakcie wiadomo tylko z własnoręcznej zapiski o tym samego obdarowanego. Dedykację posiada natomiast niewielki, ale cenny z racji swej rzadkości (nie jest znany Estreicherowi) druk kaliski³⁹, który na imieniny, 24 grudnia 1864 r. w Warcie, ofiarowali bratu Adamowi księży Zenon i Stanisław Chodyński, będący wówczas wikariuszami w pobliskim Sieradzu. Otrzymał też książki od przyjaciół, np. Józefa Szaniawskiego⁴⁰ i Cezarego Biernackiego⁴¹.

Zdaje się to sugerować, iż Chodyński z predylekcją zbierał druki rzadkie. Oprócz wspomnianego wyżej, takim stało się też zupełnie przypadkowo jego własne opracowanie pt. *Żywot sługi Bożego błogosławionego Rafała z Proszowic* (Łęczyca 1861), ponieważ niemal cały nakład tego dziełka spalił się⁴².

Nic natomiast nie wskazuje na to, aby Chodyński zbierał książki ze względu na ich piękno. Znalazły się w jego księgozbiorze jednak i takie, a są nimi trzy elzewiry, zawierające dzieła starożytne⁴³.

ZNAKOWANIE I UKŁAD KSIĘGOZBIORU

Znakowanie i układ księgozbioru przedstawione jest jedynie na podstawie zachowanych we wrocławskiej bibliotece seminaryjnej egzemplarzy.

Na pierwszy rzut oka sporo z nich daje się rozpoznać po naklejkach z ciemnoniebieskiego papieru, umieszczonych w górnej części grzbietu. Takich woluminów jest 58, ale na kilku innych pozostały ślady po tych naklejkach. Wydaje się, że takimi nalepkami Adam Chodyński zaznaczał szczególnie dla niego ważne i cenne pozycje.

Wewnątrz woluminów z księgozbioru Adama Chodyńskiego spotykamy różne znaki własnościowe. Najpierw takim znakiem był jego własnoręczny podpis, czasem z podaniem miejsca i daty zakupu książki⁴⁴. Potem Chodyński stosował różne pieczęcie, w większości metalowe. Pierwszymi były

³⁹ P. Dyrowski, *Patron na sąd Boski w własnej sprawie pozwany, którą wygrał na wieki szczęśliwie, czyli życie świętego Iwona*, Kalisz 1789, Druk. Prymasa (sygn. BSWI XVIII.O.202).

⁴⁰ Zob. BSWI, Zbiór A. Chodyńskiego, [listy z lat 1867-1903], list J. Szaniawskiego z dn. 11 V 1874 r.

⁴¹ Zob. BSWI, Zbiór A. Chodyńskiego, [listy z lat 1867-1903], list C. Biernackiego z dn. 16 IV 1875 r.

⁴² Zob. informację zapisaną przez ks. Stanisława Chodyńskiego na pozycji BSWI I 8103. K. Estreicher (*Bibliografia polska XIX stulecia*, wyd. 2, t. 3, Kraków 1962, s. 140) notuje obecność tego dziełka w czterech bibliotekach polskich.

⁴³ Są nimi: Valerius Maximus Caius, *Dictorum factorumque memorabilium libri IX*, Amsterdam 1650 (sygnat.: BSWI XVII.O.3146); Aptonius, *Progymnasmata*, Amsterdam 1655 (sygn.: BSWI XVII.O.3175); Curtius Rufus Quintus, *Historiarum libri accuratissime editi*, Amsterdam 1671 (sygn.: BSWI XVII.O.3299).

⁴⁴ Zob. np. zapis na poz. BSWI I 1657, 2910; II 43, 640

zapewne trzy dość proste pieczęcie: 1) w owalnym otoku z podwójnej linii imię i nazwisko właściciela (w dwóch liniach) pisane kursywową minuskułą (odbijana czarnym tuszem)⁴⁵; 2) w niemal okrągłym otoku z liści laurowych imię i nazwisko właściciela (w dwóch liniach) majuskułą (odbijana czerwonym tuszem); spotykana bardzo rzadko⁴⁶; 3) w otoku ze stylizowanych liści laurowych napis wersalikowy w trzech liniach: „Z księgozbioru / Adama / Chodyńskiego” (odbijana czarnym lub fioletowym tuszem)⁴⁷. Cztery następne pieczęcie mają daty w legendzie. Dwie z nich, bliźniaczo do siebie podobne⁴⁸, w rozbudowanym ornamentacie mają zróżnicowany literniczo ten sam napis: „Własność Adama Ant. Chodyńskiego, Warta – Kalisz”; różnią się jedynie występującymi tam datami, w pierwszej: 1857-1867⁴⁹, w drugiej: 1857-1871⁵⁰. Trzecia, dwa razy tylko spotkana, a odbita fioletowym tuszem, ma wersalikowy, w prostokącie skomponowany (bez otoku) w dwóch liniach napis: „Ad: Chodyński / Warta 1857 - 1875 Kalisz”⁵¹. Wreszcie ostatnia, karczukowa, bardzo rzadko spotykana, ma w prostokątnym otoku minuskułowy napis skomponowany w trzech liniach (odbijany fioletowym tuszem): „Z księgozbioru / Adama Chodyńskiego / Warta 1857 – 1900 Kalisz”⁵².

Czasem na woluminach oprawnych w półskórek spotyka się wytłoczony złotem monogram właściciela: A.Ch.⁵³

Z tej różnorodności znakowania, mimo stosowanych dat w legendzie niektórych pieczęci, nie można wyciągnąć pewnych wniosków o formowaniu się księgozbioru, ponieważ na jednej pozycji spotyka się często kilka różnych znaków własnościowych, a pieczęcie z datami stosowane są niekonsekwentnie.

Oprawy książek w tym księgozbiornie są bardzo różne. Przeważają oprawy w półskórek brązowy, sporo jest opraw w płótno lub półpłótno czarne. Oprawy w skórę należą do rzadkości.

Zachowane na pozycjach znaki w postaci sygnatur wskazują, że Adam Chodyński ustawiał książki w porządku przez siebie przyjętym i spisywał je w inwentarzu (katalogu). Pierwsze zachowane pozycje (roczniki „Dziennika Praw”) posiadają podwójną numerację i zdają się wskazywać, że początkowo Chodyński zamierzał wyróżnić w swoim księgozbiornie dwa działy: 1) książki o tematyce prawniczej 2) pozostałe („ks.og.” – książki o tematyce ogólnej).

⁴⁵ Zob. np. odbicie na poz. BSWł I 206, 572, 1657.

⁴⁶ Zob. np. odbicie na poz. BSWł I 447, 1475, 3589; II 1296, 1601.

⁴⁷ Zob. np. odbicie na poz. BSWł I 562, 1269, 1541.

⁴⁸ Reprodukacja, zob. P. B o k o t a, *Tłoki pieczętne w zbiorach Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, „Rocznik Muzealny”, (Włocławek) 6 (1996) s. 70.

⁴⁹ Zob. np. poz. BSWł II 742, 1175, 2563.

⁵⁰ Zob. np. odbicie na poz. BSWł I 679; II 48, 1440

⁵¹ Zob. odbicie na poz. BSWł I 7; XVII.O.3146 (na końcu).

⁵² Spotyka się ją tylko na dwóch woluminach: BSWł XVIII.F.5675, 5682-83.

⁵³ Zob. np. na oprawie poz. BSWł I 1416, 1525; dubl. XVIII pol. F.195

Szybko jednak zaniechał takiej praktyki i odtąd nabywane książki otrzymywały numerację ciągłą (takich zachowało się 50), dopóki przy następnych ustawianiach książek nie zaczął numerować ich od nowa. Daty notowane na pieczęciach własnościowych wskazują na cztery możliwe porządkowania księgozbioru, mianowicie w latach: 1867, 1871, 1875, 1900.

Na drugi sposób ustawienia książek wskazują oznaczenia wypisywane na zielonych kartkach naklejanych z reguły na wewnętrznej stronie górnej okładziny (zachowały się 32 takie woluminy). Zaznaczone jest na nich miejsce przechowywania książki (numer szafy i półki oraz numer ciągły katalogu; poszczególne woluminy dzieła wielotomowego otrzymywały ten sam numer i kolejną literę alfabetu łacińskiego), a także cena dzieła i jego oprawy. Ponieważ takie naklejki mają jedynie książki, które były przechowywane w szafie nr 1 (półki nr 1-7; na półce nr 7 stały woluminy *in folio*) – w sumie ok. 300 pozycji – i szafie nr 2 (półka nr 1), można wnioskować, że było to ostateczne porządkowanie przez Chodyńskiego księgozbioru, czego już nie zdołał, czy może nie zdążył, dokończyć. Najwyższy numer, jaki tu spotykamy, to 455⁵⁴.

ZASÓB KSIĘGOZBIORU

Zasób księgozbioru Adama Chodyńskiego zostanie przedstawiony na podstawie wykazu sporządzonego z zapisów w katalogach biblioteki seminarijnej i zachowanych w niej pozycji. Na tej podstawie można jedynie stwierdzić, jakie książki z poszczególnych dziedzin występują w tym spisie. Nie można natomiast stwierdzić, jakich książek z poszczególnych dziedzin wiedzy Chodyński nie posiadał (mogły przecież być wśród tych zaginionych), co byłoby też interesujące. Ks. Stanisław Chodyński napisał, że był to księgozbiór „obejmujący dzieła najznakomitszych pisarzy współczesnych, tudzież wiele prawnych i historycznych”⁵⁵.

Pod względem językowym księgozbiór ten przedstawia się dość jednorodnie. Olbrzymią przewagą ma w nim język polski – 470 poz. (84,5% zbioru); reprezentowane są w nim także następujące języki: łaciński – 35 poz. (6,3%), francuski i niemiecki po 18 poz. (3,2%), rosyjski – 10 poz. (1,8%); pojedynczymi egzemplarzami reprezentowane są języki: grecki, angielski, włoski i czeski. Można się domyślać, że Chodyński, który podobno znał wszystkie wymienione wyżej języki obce⁵⁶, miał większą ilość książek w tych językach.

Pod względem treściowym księgozbiór Adama Chodyńskiego można podzielić na dwie części: pierwsza to zbiór książek, które służyły mu do pogłę-

⁵⁴ Zob. poz. BSWł XVIII.O.629.

⁵⁵ Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, s. 287-288.

⁵⁶ Por. Polanowski, *Adam Chodyński*, s. 14; tenże, *Życie literackie*, s. 325;

biania wiedzy potrzebnej do wykonywania pracy zawodowej; druga to zbiór książek, które zaspokajały jego zainteresowania pozazawodowe, które z czasem zdominowały zainteresowania zawodowe.

Książki o tematyce prawniczej

Podstawowy dla pracy zawodowej Adama Chodyńskiego, przez całe dorosłe życie pracownika sądowego, był zbiór książek o tematyce prawniczej. W zidentyfikowanym zbiorze naliczono takich ok. 100 pozycji (niemal wszystkie z prawa świeckiego). Przejrzenie ich według chronologii wydawniczej pozwala stwierdzić, że ta część księgozbioru była w miarę systematycznie uzupełniana do końca lat sześćdziesiątych XIX wieku. Z późniejszego okresu spotyka się już tylko kilka pozycji⁵⁷.

Dzieła ogólne prawoznawstwa reprezentowane są opracowaniem Leopolda Jakubowskiego *Pierworys prawa, czyli encyklopedia prawoznawstwa* (Petersburg 1860).

Z prawa rzymskiego miał Chodyński znany podręcznik Franciszka Maciejowskiego *Zasady prawa rzymskiego podług instytucji Justyniana* (wyd. 2, t. 1-2, Warszawa 1865).

W księgozbiorze Chodyńskiego spotykamy sporo opracowań dotyczących prawa polskiego sprzed okresu zaborów, np. *Volumina legum* (t. 1-4, Warszawa 1737) Mikołaja Zalasowskiego - *Jus Regni Poloniae* (t. 1-2, Warszawa 1742), Teodora Ostrowskiego - *Prawo cywilne albo szczegółowe narodu polskiego* (t. 1-2, Warszawa 1787)⁵⁸. Przede wszystkim jednak znajdujemy, przydatne mu w codziennej praktyce, kodeksy i opracowania prawa Królestwa Polskiego, np. B. Lengnicha - *Prawo pospolite Królestwa Polskiego* (Kraków 1836), Stanisława Zawadzkiego - *Prawo cywilne w Królestwie Polskim* (t. 1-3, Warszawa 1860-1861), Walentego Dutkiewicza - *Prawo hipoteczne w Królestwie Polskim* (Warszawa 1850), Michała Koczyńskiego - *Uwagi nad kodeksem karnym Królestwa Polskiego* (Kraków 1861), miał też zapewne komplet „Dziennika Praw”⁵⁹.

Posiadał też Chodyński opracowania prawodawstwa państw zaborczych: Rosji, Prus i Austrii (dla Galicji), co jest zupełnie zrozumiałe, ponieważ ówczesny prawnik polski musiał się na tym prawie w swej działalności opierać. Z poważniejszych opracowań prawa pruskiego Chodyński posiadał następujące dzieła: *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten* (Bd. 1-5, Berlin 1817), *Powszechna ordynacja sądowa dla państw pruskich* (t. 1-3, Poznań 1822-1824), *Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich* (t. 1-5, Poznań

⁵⁷ Nie można z tego wyciągać wniosku, jakoby Adam Chodyński od lat 60-tych XIX w. przestał uzupełniać swój księgozbiór prawniczy. Prawdopodobnie nowsze pozycje po jego śmierci znalazły chętnych nabywców i zostały sprzedane.

⁵⁸ Tylko ta pozycja (BSWi XVIII.O.2198) ma liczne notatki naniesione ręką Adama Chodyńskiego.

⁵⁹ Do dziś zachowało się z niego zaledwie pięć tomów.

1826-1830). Z rosyjskiego: Bazylego Kukolnika – *Prawo cywilne prywatne państwa rosyjskiego* (Wilno 1818). Z austriackich – *Codex judicialis pro Galicia* (Viennae 1798), *Codex poenalis pro Galicia Occidentalis* (Viennae 1796), *Powszechna ustawa sądowa dla Galicji Zachodniej* (Wiedeń 1796), *Ustawy cywilne dla Galicji Zachodniej* (Wiedeń 1797), Karola Zbyszewskiego – *Ustawa wekslowa dla całego cesarstwa austriackiego* (Kraków 1856).

Znajdujemy też u Chodyńskiego opracowania dotyczące prawodawstwa angielskiego, np. Wiliama Blackstona – *Prawo kryminalne angielskie* (Warszawa 1786), Markiewicza – *Rys postępowania karnego przed sądami przysięgłych w Anglii* (Warszawa 1862), Stanisława Bełzy – *Rys nowego prawa upadłościowego angielskiego* (Warszawa 1889).

Z prawa kanonicznego, oprócz dwóch starszych opracowań, Chodyński posiadał Józefa Pelczara – *Prawo małżeńskie katolickie* (Kraków 1882), które zapewne często używał jako obrońca konsystorski w Kaliszu. Posiadał też osobiście zebrane i opracione w jednym woluminie materiały z tego zakresu⁶⁰.

Gromadził też Chodyński opracowania o charakterze historycznym: posiadał Wacława A. Maciejowskiego – *Historię prawodawstw słowiańskich* (t. 1-6, Warszawa 1856-1858), pierwsze tego typu opracowanie w Polsce; Romualda Hubego – *Rotę przysięg krakowskich z końca XIV w.* (Warszawa 1875). Szczególną wartość posiadał tom zebranych i opracionych przez Adama Chodyńskiego polskich konstytucji sejmowych z XVI w., z których siedem uchodziło za unikatowe⁶¹. Znalazło się także w jego zbiorze *Nemesis Karulina, d. Karuli V imperatoris... leges capitales, a Georgio Remo paraphrasi exposita...* (ed. 2, Poznań 1688), które zasłużyło sobie na jego negatywną ocenę, jako szczególnie srogie⁶².

Przegląd prawniczej części księgozbioru Chodyńskiego pozwala stwierdzić, że gromadził on książki ze wszystkich działów, zarówno z prawa ogólnego, jak i prawa karnego, sądowego, cywilnego: małżeńskiego, spadkowe-

⁶⁰ Były to *Zasady prawa publicznego w sprawach małżeńskich i formuły sądowe* (zbiór przekazany przez ks. Stanisława Chodyńskiego do biblioteki kapitulnej we Włocławku i oznaczony sygnaturą: ms 337 (zob. S. Chodyński, *Biblioteka kapituły włocławskiej*, Włocławek 1949, s. 62), którego obecnie nie ma w księgozbiorze seminaryjnym.

⁶¹ Opinia wyrażona w 1955 r. przez M. Cytowską z Biblioteki Narodowej (zob. zapis ks. Z. Tybuskiego, bibliotekarza księżnicy seminaryjnej: K. Piekarski, *Polonika XVI w. w Seminarium Duchownym we Włocławku*, k. 58 (odp. mps z kartoteki Piekarskiego w Bibliotece Narodowej; sygn. BSWI III 674).

⁶² W notatce na wyklejce dzieła (BSWI XVII.O.575) Chodyński własnoręcznie zapisuje 17 II 1860 r. taką swoją opinię: „O ludzkości! Jakże jesteś nieszczęśliwa tam, gdzie prawodawca rozumie, że srogością kar złe powstrzymać jest zdolnym. Naród umoralniany przez religią i oświatą szczerą udzielana mu ręką są jedynymi w społeczeństwach tamami złego, gdyż człowiek wewnętrznym głosem sumienia i poczuciem godności swej istoty więcej niż srogością praw od występku odwodzonym bywa. Srogie prawa nie są już środkiem poprawy, ale barbarzyńską zemstą społeczeństwa i niemylnym bodźcem ogólnego zepsucia”.

go, handlowego, celnego, skarbowego⁶³, a także prawa kanonicznego. Zauważa się także opracowania dotyczące historii prawa, co łączy się już z ogólnymi zainteresowaniami historycznymi Chodyńskiego.

Książki z innych dziedzin wiedzy

W drugiej części zbioru Chodyńskiego reprezentowane są przede wszystkim następujące dziedziny wiedzy: historia – ok. 180 poz., geografia – ok. 70 poz., literatura ok. 90 poz. i filologia – ok. 20 poz. Poza tym spotykamy po kilka lub pojedyncze pozycje z innych nauk, np. z pedagogiki, medycyny.

Większość z nich była zapewne wykorzystywana w jego działalności pozazawodowej, która z czasem stała się jego zasadniczym zajęciem. Stąd nie jest chyba dziwne, że ta część księgozbioru jest kilkakrotnie większa od części prawniczej. Wykorzystywana była zresztą nie tylko przez niego, z jego księgozbioru korzystali także jego znajomi i przyjaciele, np. Józef Szaniawski⁶⁴.

Na czoło w tej części wybija się historia, co nie powinno dziwić u człowieka, który chociaż nie był historykiem z wykształcenia, był nim na pewno z zamiłowania. Chodyński, jak widać z jego księgozbioru, zajmował się nie tylko historią państw i narodów, ale także wieloma innymi naukami w aspekcie historycznym. Znajdziemy więc u niego prace z zakresu historii prawa, historii literatury, kultury, oświaty itp.⁶⁵

Ze starożytnych dzieł historycznych Chodyński posiadał szesnasto- i siedemnastowieczne wydania: Appiana – *Historia Romana* (wyd. z ok. 1570 r.), Rufusa Quintusa Curtiusa – *Historiarum libri accuratissime editi* (Amsterdam 1671), Dionisiosa z Halikarnasu – *Antiquitates Romanae* (wyd. z 1588 r.), Polibiusza z Megalopolis – *Historia graece et latine* (Fankfurt a.M. 1609).

Z ogólnych opracowań historii powszechnej z księgozbioru Chodyńskiego zachowało się niewiele, np. Frederyka Richta – *Rys dziejów wieków średnich* (t. 1-2, Wilno 1838). Jest natomiast kilka opracowań dotyczących historii poszczególnych państw i narodów, np. Anglii i Szkocji, Irlandii, Francji, Węgier, Szwecji, Turcji, Chin, Normanów i Germanów.

Najcenniejsze w tej części zbioru są jednak opracowania dotyczące historii Polski. Takich jest ok. 60 pozycji (wszystkich, łącznie z broszurami, jest ok. 120 pozycji), w tym tylko 10 pozycji dotyczących historii Kościoła. Spotykamy kilkanaście dzieł znanych historyków z okresu staropolskiego, ale

⁶³ Dla osobistego użytku robił też z nich różne wyciągi, o czym świadczy zachowany jego rękopis *Treść praw obowiązujących: handlowe i procesowe, notariat, stemplowe, procedura cywilna* (BSWł, sygnat. ms 269).

⁶⁴ Por. BSWł, Zbiór A. Chodyńskiego, [listy z lat 1867-1903], list Szaniawskiego z dn. 28 IX 1871 r.

⁶⁵ Interesujące byłoby na przykład porównanie księgozbioru Adama Chodyńskiego z księgozbiorem zawodowego historyka, Józefa Szujskiego – zob. J. Szocki, *Księgozbiór Józefa Szujskiego (1835-1883)*, w: t e n ż e, *Domowy świat książek*, s. 9-42.

przede wszystkim są tu znaczące opracowania autorstwa historyków piszących w pierwszej poł. XIX wieku⁶⁶.

Z nauk pomocniczych historii Chodyński posiadał dzieła: Joachima Lewewela – *Historyka* (Warszawa 1862), z heraldyki Kaspra Niesieckiego – *Herbarz Polski* (wyd. J. N. Bobrowicz, t. 1-10, Lipsk 1839-1846), z kartografii historycznej Edwarda Rastawieckiego – *Mappografia dawnej Polski* (Warszawa 1846).

Spośród wydawnictw źródłowych należy zauważyć choćby Michała Wisniewskiego – *Pomniki historii i literatury polskiej* (t. 1-4, Kraków 1835-1837).

Z dawnych historyków polskich znajdujemy XIX-wieczne wydania dzieł Marcina Kromera (ok. 1512-1589) – *Polska, czyli o położeniu, obyczajach...* (Wilno 1853), Macieja Strykowskiego (ok. 1547 – przed 1593) – *Kronika polska i dzieła* (Warszawa 1896), Świętosława Orzelskiego (1546-1598) – *Bezkrólewia ksiąg ośmioro...* (t. 1-2, Petersburg 1858), Reinholda Heindensteina (1553-1620) – *Dzieje Polski* (t. 1-2, Petersburg 1857), Andrzeja M. Fredry (ok. 1610-1679) – *Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezjuszem* (Petersburg 1855).

Ogólne opracowania historii Polski reprezentowane są przez dzieła: Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego – *Starożytna Polska...* (t. 1-4, Warszawa 1843-1846)⁶⁷, Adriana Krzyżanowskiego – *Dawna Polska* (t. 1-2, Warszawa 1857), Richarda Roeppele – *Dzieje Polski do XIV w.* (tłum. K. Przyborowski, t. 1-2, Lwów 1879).

Sporo jest dziewiętnastowiecznych opracowań dotyczących poszczególnych okresów historii polskiej, a wśród nich: Jana Ch. Albertrandiego – *Panowanie Henryka Walezjusza i Stefana Batorego* (Kraków 1849), Michała Krajewskiego – *Dzieje panowania Jana Kazimierza* (t. 1-2, Warszawa 1846), Łukasza Gołębiowskiego – *Dzieje Polski za panowania Kazimierza, Jana Olbrachta i Aleksandra* (Warszawa 1848), Seweryna Gołębiowskiego – *Czasy Zygmunta Augusta* (t. 1-2, Wilno 1851), Fryderyka Skarbka – *Dzieje Królestwa Warszawskiego* (t. 1-2, Poznań 1860).

Jeśli chodzi o dzieje poszczególnych regionów Polski, to u Chodyńskiego daje się zauważyć zainteresowanie wszystkim, co dotyczyło Śląska (8 poz.), np. *Handbuch der Provinz Schlesien* (Wrocław 1869), Johanna G. Thomasa – *Handbuch der Literaturgeschichte von Schlesen* (Hirschberg 1824), Carla Wunderlicha – *Heimatskunde der Provinz Schlesien* (Gera 1868). Poza tym posiadał Felicjana A. Kozłowskiego – *Dzieje Mazowsza za panowania książąt* (Warszawa 1858), Maksymiliana Boruckiego – *Ziemia Kujawska* (Włocławek 1883).

⁶⁶ Por. K. Tymieniecki, *Zarys dziejów historiografii polskiej*, Kraków 1948, s. 34-42.

⁶⁷ Nie wiadomo, co ma znaczyć dopisane własnoręcznie przez Chodyńskiego na pierwszym tomie tego dzieła (BSWł II 5947), zaraz po autorach: „z wynotowaniem źródeł i materiałów historycznych przez Adama Chodyńskiego”. Przecież w chwili ukazania się pierwszego tomu miał on dopiero 11 lat!

Wydawałoby się, że w księgozbiorze badacza, który wszedł na stałe do grona historyków polskich jako historyk regionalista (kaliski)⁶⁸, powinno być sporo dzieł związanych z Kaliszem. Tymczasem nie jest ich wiele. Są w nim tylko dwa jego własne dzieła: *Dawne ustawy miasta Kalisza* (Warszawa 1875) oraz *Hieronim Bonawentura król westfalski w Kaliszu* (Kalisz 1901), a także kilka pozycji o różnej tematyce wydanych w Kaliszu.

Rodzi się pytanie: co się stało z innymi. Gdzie jest to wszystko, co Adam Chodyński miał w rękach, a zapewne i w swoim zbiorze – dotyczące Kalisza „materiały budzące dziś zazdrość historyków: druki okazjonalne, jednodynówki, rzadkie odbitki nie wprowadzone do obiegu księgarskiego, afisze, ulotki, listy, pamiątniki”⁶⁹?

Opracowania dotyczące osób to m.in.: Stefana Damalewicza (ok. 1610-1673) – *Vitae Vladislaviensium episcoporum* (1642), Kazimierza Stadnickiego – *Synowie Gedymina* (t. 1-2, Lwów 1849), Stanisława K. Staszica – *Uwagi na życiem Jana Zamojskiego* (Kraków 1861), Adama Bełcikowskiego – *Wacław z Potoka Potocki* (Kraków 1868), Kazimierza Chłędowskiego – *Królowa Bona* (t. 1-2, Warszawa 1876), Karola Szajnochy – *Jadwiga i Jagiełło* (t. 1-4, Lwów 1861).

W księgozbiorze Chodyńskiego znajduje się sporo dzieł o tematyce geograficznej (ok. 70 pozycji). Łączy się to ściśle z jego zainteresowaniami historycznymi, jako że geografia wówczas często była uprawiana w aspekcie historycznym⁷⁰. Szczególnie w relacjach z podróży (a takich jest 25 pozycji) opisy geograficzne i historyczne łączą się nierozdzielnie. Zaczynano też już wtedy traktować geografę jako naukę pomocniczą historii⁷¹.

Nie da się jednak wytłumaczyć jedynie tym dużej ilości opracowań geograficznych u Chodyńskiego. Spotykamy tam przecież także typowe podręczniki do geografii, nawet szkolne, które do prac historycznych były przecież nieprzydatne. Czyżby zatem było to bibliofilskie hobby Chodyńskiego? Miał na przykład Strabona – *Rerum geographicarum libri XVII* (Basilea 1571), A. Corbigera – *Strabos Erdschreibung* (Stuttgart 1857).

Z literatury, z ogólnych i teoretycznych prac, Chodyński posiadał H. Lewestama – *Historia literatury powszechnej* (t. 1-4, Warszawa 1863), Juliana A. Świącickiego – *Dzieje literatury powszechnej* (t. 1-4, Warszawa 1880-1893), Wacława A. Maciejowskiego – *Obraz literatury średniowiecznych ludów* (t. 1-2, Warszawa 1856), Karola Mecherzyńskiego – *Przegląd literatury ludów wschodnich* (Kraków 1851).

⁶⁸ *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 77.

⁶⁹ Zob. E. Polanowski, *W dawnym Kaliszu*, Poznań 1979, s. 303.

⁷⁰ Zob. np. *Geografia na tle historycznym osnowana*, t. 1-4, Warszawa 1862 (pozycja znajdująca się w księgozbiorze Chodyńskiego).

⁷¹ Zob. np. obecne w księgozbiorze Chodyńskiego: É. Bracconier, *Application de la géographie à l'histoire*, t. 1-2, Paris 1845.

Nie mogło braknąć w księgozbiorze Adama Chodyńskiego opracowań dotyczących literatury polskiej⁷². Posiadał on Hieronima Juszyńskiego – *Dykcjonarz poetów polskich* (t. 1-2, Kraków 1820), Józefa M. Ossolińskiego – *Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej* (t. 1-4, Kraków 1819-1852), Wincentego Pola – *Pamiętnik... do literatury polskiej XIX wieku* (Lwów 1866) oraz młodzieńcze swoje dzieło, wydane pod pseudonimem Adama Porója – *Zarys dziejów literatury polskiej* (Warszawa 1860).

Miał też Chodyński opracowania dotyczące życia i działalności niektórych pisarzy polskich, a także związane z literaturą dzieło Kazimierza Wójcickiego – *Teatr starożytny w Polsce* (t. 1-2, Warszawa 1841).

Z dzieł literackich, w znanej części księgozbioru Chodyńskiego, odnaleziono mało dzieł starożytnych; są wśród nich: z greckich w oryginale tylko *Odysea* Homera; w przekładzie łacińskim: Aftoniosa – *Progymnasmata* (Amsterdam 1655), i w przekładzie polskim: *Iliada* Homera (tłum. Jacek I. Przybylski); z rzymskich natomiast: Stacjusza – *Silvae, Thebais, Achilleis* (Lyon 1559), Valeriusa Maximusa – *Dictorum factorumque memorabilium libri IX* (Amsterdam 1650).

Z bardziej znanych autorów polskich posiadał Chodyński pamiętniki Ewy Felińskiej, dzieła Franciszka Karpińskiego, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Wincentego Pola; natomiast z obcych J. F. Coopera, Waltera Scotta, Stendhala, Woltera, M. Gogola, Wiktora Hugo.

Adam Chodyński posiadał także sporo dzieł o tematyce filologicznej, przede wszystkim z filologii polskiej i słowiańskiej, ale także podręczniki, czy gramatyki języka łacińskiego, włoskiego, niemieckiego.

Do tego dochodzą jeszcze dzieła treści ogólnej i słownikowe, np. Joachima Lelewela – *Bibliograficznych ksiąg dwoje* (Wilno 1823) Alberta Sowińskiego – *Słownik muzyków polskich* (Paryż 1874), Józefa Andrzeja Załuskiego – *Biblioteka historyków, prawników, polityków i innych autorów polskich* (Kraków 1832).

LOS Y KSIĘGOZBIORU

Księgozbiór, który Chodyński zaczął gromadzić w Warcie, po jego powrocie w 1865 r. do Kalisza został tam przewieziony i pozostał tamże do końca jego życia. Nie wiadomo, czy Chodyński przewoził ze sobą księgozbiór na krótkie swoje pobyty do Słupcy i do Uniejowa.

Adam Chodyński dość wcześnie zaczął myśleć o przeznaczeniu księgozbioru po swojej śmierci. Zachowało się dziesięć woluminów – wszystkie stare druki – które mają odręczne zapiski o ich przeznaczeniu po śmierci

⁷² Gromadzenie tego rodzaju opracowań uważane było za ważny obowiązek inteligencji polskiej w okresie niewoli narodowej – por. Z. R a b s k a, *Moje życie z książką. Wspomnienia*, t. 2, Wrocław 1964, s. 12.

właściciela. W latach 1866-1867 Chodyński na siedmiu woluminach⁷³ jako ich spadkobierców wyznaczał seminarium duchowne we Włocławku lub Akademię Duchowną w Warszawie. W 1871 r. na trzech woluminach⁷⁴ jako spadkobiercę ich wyznaczył już tylko seminarium włocławskie, jako że Akademia Duchowna już nie istniała. Przy jednej z zapisanych w katalogu biblioteki seminaryjnej książek zanotowano, że została tutaj przekazana w 1878 roku⁷⁵.

Trudno powiedzieć, co zamierzał zrobić Chodyński z resztą książek, które nie mają żadnych dyspozycji na wypadek jego śmierci. Prawdopodobnie liczył się z tym, że – jak to było wówczas w zwyczaju – książki te zostaną po jego śmierci sprzedane. Pewnie dlatego na jednym ze starych druków, który przeznaczał na darowiznę, napisał: „Dzieło to po śmierci mojej nie ma być sprzedane”⁷⁶.

Nie tylko te książki, które miały odręczne zapisy Chodyńskiego o przeznaczeniu ich do seminarium włocławskiego, tutaj dotarły. Znalazło się ich tutaj po jego śmierci w 1902 r. o wiele więcej, chyba jednak nie wszystkie. Już brak książek o tematyce kaliskiej w sporządzonym spisie zachowanej części księgozbioru Chodyńskiego każe się domyślać, że nie cały jego zbiór został przewieziony do Włocławka.

Niewielka liczba książek, jeszcze za życia właściciela, została przekazana do powstałych po 1870 r. bibliotek kaliskich: szpitalnej i więziennej⁷⁷. Wydaje się, że część książek została podzielona między członków rodziny. Jakieś książki Adama miał na przykład u siebie ks. Józef Chodyński, który przekazał je prawdopodobnie do biblioteki seminaryjnej⁷⁸. Co stało się z resztą księgozbioru, nie wiadomo⁷⁹.

Ks. Stanisław Chodyński skrupulatnie dopisywał na początku XX w. w istniejących już, a także dopiero tworzących się, tomach katalogu biblioteki seminaryjnej dołączane książki pozyskane od brata Adama. Niektóre z nich mają także odbicie pieczęci: „Ks. Chodyński”, co oznacza, że prawdopodobnie ks. Stanisław Chodyński zostawił je do swego użytku, a po jego śmierci w 1919 r. weszły one do księgozbioru seminaryjnego. Te, które zostały wtedy wpisane do katalogu, otrzymały łatwo dające się rozpoznać sygnatury

⁷³ Zob. zapisy na pozycjach: BSWł XVI.O.503, Q.3618; XVII.O.3146, Q.1805; XVIII.O.8656, 9460, F.5765.

⁷⁴ Zob. zapisy na pozycjach: BSWł XVI.F.4099, 4214; XVIII.F. 5627.

⁷⁵ I. K r a m s t ü c k, *Talmud*, Warszawa 1869 (*Katalog książek Biblioteki Seminarium Włocławskiego*, vol. 1: *Pismo Święte*, nr 549; rkps w archiwum BSWł).

⁷⁶ Zob. zapis na poz. BSWł XVIII.O.9460.

⁷⁷ K. W a l c z a k, *Zarys dziejów bibliotek miasta Kalisza*, Kalisz 1984, s. 12-13.

⁷⁸ BSWł, korespondencja księży Chodyńskich z lat 1906-1919, list ks. J. Chodyńskiego z dn. 7 IX 1907 r.

⁷⁹ Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w piśmie z dn. 9 VII 1993 r. stwierdziło, że takich książek nie posiada, a pismo do Biblioteki Pedagogicznej w Kaliszu pozostaje dotychczas bez odpowiedzi.

(wypisywane na papierowych kartkach przyklejanych w dolnej części grzbietu oraz na wyklejkach górnej okładziny)⁸⁰. Reszta pozostała niespisana.

Podczas II wojny światowej Niemcy wywieźli księgozbiór seminaryjny do Poznania, a w nim także książki Adama Chodyńskiego. Większość z nich została wtedy zniszczona. W odzyskanej po wojnie z Poznania części księgozbioru seminaryjnego odnaleziono w sumie jedynie, jak stwierdzono wyżej, 155 woluminów⁸¹. Wartościowe dzieła z historii i literatury w czasie przewożenia z miejsca na miejsce łatwo padały łupem przygodnych „bibliofilów” i rzeczywiście tego rodzaju dzieł zaginęło najwięcej.

Te, które wróciły, zostały stopniowo skatalogowane wraz z całym księgozbiorem seminaryjnym i wtopiły się w niego. O przynależności do księgozbioru Chodyńskiego świadczą obecnie jedynie znaki proveniencyjne.

* * *

Adam Chodyński gromadził dużo książek, w tym znaczną liczbę drobnych pozycji, co jego brat, ks. Zenon, uważał za niewłaściwe⁸². Przypominał mu, że „źródłowe dzieła stanowią wartość księgozbioru, zwłaszcza u ludzi, którzy poważniejszym studiom czas poświęcają”⁸³. Tymczasem, w zidentyfikowanej części księgozbioru Adama Chodyńskiego wydawnictwa źródłowe spotyka się jedynie sporadycznie. Przeważają opracowania, w których – trzeba to przyznać – nie brak znaczących.

Nie znaczy to, że Adam Chodyński nie doceniał wydawnictw źródłowych. Jednak jego zasadnicze zainteresowania historią lokalną skłaniały go do szukania źródeł znajdujących się wtedy jeszcze nie w publikacjach źródłowych, ale w archiwach. Razem z tym, co zgromadził w swoim księgozbiornie, tworzyło to wystarczający warsztat pracy dla historyka-regionalisty. Dobrze go wykorzystując, opracował i wydrukował wiele artykułów i niewielkich publikacji samoistnych⁸⁴. Warsztat ten pozwolił mu ponadto przygotować kilkutomowe dzieło, którym chciał „rodzinnemu miastu przysłużyć się zbiorem monografii opracowanych sumiennie i nie kompilacje

⁸⁰ Takich jest w zachowanej części zbioru ok. 70 woluminów.

⁸¹ Jednak na żadnym z nich nie ma odbicia charakterystycznej pieczęci niemieckiej: „der Stadt Leslau”.

⁸² Zob. BSWI, Zbiór Adama Chodyńskiego, korespondencja z lat 1867-1903, list ks. Z. Chodyńskiego z dn. 12 V 1871 r.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ Nie ma pełnej bibliografii prac Adama Chodyńskiego; jego publikacje samoistne z XIX wieku podaje – K. E s t r e i c h e r, *Bibliografia polska XIX stulecia*, wyd. 2, t. 3, Kraków 1962, s. 139-140, natomiast z XX wieku – *Bibliografia polska 1901-1939*, t. 4, Warszawa 1998, s. 136; ważniejsze artykuły z „Kaliszanina” – E. P o l a n o w s k i, „Kaliszanin”. *Przyczynek do dziejów prasy prowincjonalnej w Królestwie*, „Rocznik Kaliski”, 5 (1972) s. 153.

książkowe, lecz źródła historyczne z akt stanowić mające⁸⁵. Przypomina to adnotacje, które zwykł dawać po tytule swoich publikacji młodszy jego drugi brat, ks. Stanisław: „z akt... zebrał i spisał”, a które miały podkreślać walor źródłowy publikacji.

Można więc stwierdzić, że księgozbiór Adama Chodyńskiego dobrze spełnił swoje zadanie. Można jedynie żałować, że zachowała się tylko niewielka jego część. Jednak nawet ten fragment daje jakieś pojęcie o ówczesnych, całkiem zasobnych, polskich księgozbiorach historyków amatorów.

DIE BÜCHERSAMMLUNG VON ADAM CHODYŃSKI ANHAND DER IN DER BIBLIOTHEK DES PRIESTERSEMINARS IN WŁOCŁAWEK AUFBEWAHRTEN MATERIALIEN

(Zusammenfassung)

Die Bibliothek des Juristen, Dichters, Journalisten und Historikers von Kalisz Adam Chodyński (1832-1902) umfaßte über 1000 Bände, wurde aber in beträchtlichem Maße verstreut, so daß es sehr schwierig ist, ihre genaue Zahl zu bestimmen. Aus verschiedenen Quellen gelang es, ihren Bestand zu etwa 50% festzustellen. Der vorliegenden Arbeit liegt vor allem die bis heute erhaltene Sammlung von Büchern von A. Chodyński zugrunde, die sich in der Bibliothek des Höheren Priesterseminars in Włocławek befindet.

Adam Chodyński begann seine Bibliothek um 1856 zusammenzutragen, denn das erste Datum auf den seine Bibliothek signierenden Stempeln ist 1857. Chodyński vergrößerte seine Bibliothek prinzipiell in zwei Orten: in Warta, wo er in den Jahren 1856-1865 arbeitete, und in Kalisz, wo er den Rest seines Lebens verbrachte. Er tätigte auch Einkäufe in Warschau, Breslau (Wrocław) und Kolberg (Kołobrzeg) und erhielt außerdem Bücher geschenkt. A. Chodyński benutzte verschiedene Methoden zur Signierung seiner Bibliothek; er postierte sie in der von ihm angenommenen Ordnung und trug sie in den Bestandskatalog ein.

Dem Katalog der Seminarbibliothek in Włocławek zufolge setzte sich Chodyńskis erhalten gebliebene Bibliothek aus Büchern in polnischer, lateinischer, französischer, deutscher und russischer Sprache zusammen, und es gab auch einzelne Exemplare in griechischer, englischer, italienischer und tsche-

⁸⁵ „Kaliszanin” 1879, nr 30 – cyt. za: E. Polanowski, *Adam Chodyński – historyk Kalisza*, „Rocznik Kaliski”, 22 (1990) s. 18.

chischer Sprache. In inhaltlicher Hinsicht umfaßte sie Bücher mit juristischer Thematik - sein ganzes Leben lang war Chodyński Gerichtsjurist - und aus anderen Wissensgebieten. Im juristischen Teil seiner Bibliothek befanden sich sowohl Bücher über Allgemeines Recht als auch über Strafrecht, Gerichtsrecht und Zivilrecht: Ehe-, Erb-, Handels-, Zoll- und Fiskalrecht, sowie über Kanonisches Recht und Rechtsgeschichte. Im zweiten Teil von Chodyńskis Bibliothek waren folgende Gebiete vertreten: Geschichte (Quellen, Universalgeschichte, Polnische Geschichte, historische Hilfswissenschaften sowie Werke zur Regionalgeschichte von Schlesien, Masowien und Kalisz), Geographie, Literatur und Philosophie sowie vereinzelte Titel über Pädagogik und Medizin.

Erben der Bibliothek von Adam Chodyński wurden seine Brüder, die Priester Józef Chodyński und Stanisław Chodyński (deren Bibliotheken später ins Priesterseminar nach Włocławek gelangten), die Spital- und Gefängnisbibliothek von Kalisz, das Priesterseminar in Włocławek sowie die Geistliche Akademie in Warschau. Eine so große Streuung der Bibliothek erlaubte keine Feststellung ihres genauen Umfanges, ihres detaillierten Bestandes und aller Orte, wohin sie eventuell gelangen konnte, denn während des 2. Weltkrieges wurde die Bibliothek des Priesterseminars in Włocławek nach Posen gebracht und dort zum Teil zerstört und geplündert.

Ryszard Skrzyńiarz

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich